

GÖMÖRI GYÖRGY

HOGYAN KERÜLTEM 1956 VÉGÉN ANGLIÁBA?

■ Hogyan kerültem Angliába, és milyenek voltak első benyomásaim arról, amit ott találtam?

Amikor 1956. november 17-én átmentünk az andai hídon, és az osztrákok menekülteként fogadtak, mi még nem tekintettük magunkat menekültnek. Bennünket (Sándor Andrást, Molnár Józsefet és Radnóti Zoltánt) ugyanis a november 4-i szovjet támadás után újjáalakult Egyetemi Forradalmi Diákbizottság küldött ki Bécsbe két feladattal: az egyik a vöröskeresztes szállítmányok átirányítása volt a magyarországi elosztótól az egyetem bölcsészkarára, a másik meg valamiféle nemzetközi diákmozgalom megszervezése az ország szovjet megszállása ellen. Mivel a bizottság küldött, feltehetően vissza is várt bennünket, a határ még eléggé átjárható volt, s mi úgy gondoltuk, feladataink elvégzése után vissza tudunk még menni Magyarországra, ahol a munkástanácsok tárgyaltak Kádárékkal, hamarosan általános sztrájkot indítottak, tehát valamiféle illuzórikus reménye maradt még a forradalom híveinek a Kádár-kormánnyal való politikai kompromisszumra.

Amikor nagyon kevés poggyásszal (aktatáska?) átjutottunk Ausztriába, az EFD igazolványai kabátunk bélésebe vagy válltömésébe voltak varrva. (Ugyanakkor, mint később ki fog tűnni, hihetetlenül műkedvelők voltunk a konspirációban, nem tartottuk szem előtt annak elemi szabályait.) Két napig rostokoltunk Eisenstadtban (Kismartonban), ahol egy nagy laktanyát jelöltek ki a menekültek gyűjtőtáborául. Csupán egy év múlt el az osztrák államszerződés óta, a helyieknek még nem volt idejük a régi szovjet katonai laktanya rendbehozására, így ironikus módon óriási, cirill betűs, falra festett jelszavakkal szembesültünk, amik a Szovjetuniót meg a Vörös Hadsereget éltették. A laktanya-táborban tűrhető volt a koszt, viszonylag civilizált az alvási lehetőség, de viszketetett a talpunk, hogy minél előbb Bécsbe érjünk. November 19-én aztán feltűnt a laktanya udvarán egy minibusz, belőle kiszállt egy fekete hajú fiatalember, akivel beszélgetni kezdtem, miután kiderült, hogy ez a fiatal osztrák újságíró elég jól beszél angolul. Érdekelte, amit mondtunk, és rövid beszélgetés után felajánlotta, hogy bevisz bennünket (mind a négyünket vagy csak Andrást és engem? erre nem emlékszem pontosan) Bécsbe. Beírta a nevét és a címét naptáramba, Hans Janitscheknek hívták, akkoriban a United Press tudósítója volt, majd később szép karriert futott be: 1969-ben megválasztották a Szocialista Internacionálé főtitkárának, majd befolyásos konzultáns lett az Egyesült Nemzeteknél. (Utólag sajnálom, hogy teljesen megszakadt velem a kapcsolat.) Janitschek 2008-ban hunyt el New Yorkban.

A lepusztult, ólmos-szürke Budapesthez képest Bécs nyugati világvárosnak tűnt csillogó üzleteivel és karácsony előtti utcai díszével. A magyarokat a legtöbb osztrák szívesen, őszinte barátsággal, nemegyszer szeretettel fogadta. Ez a mi esetünkre is érvényes volt, mert Janitschek bemutatott a korunkbeli Maria Konradsheimnek, aki Teleki Ilona bárónő lánya volt. Maria ugyan nem beszélt magyarul, de valósággal elérzékenyült, amikor beszámoltam neki elég friss erdélyi tapasztalataimról. Én 1956 augusztus–szeptemberében hosszú kutatóúton jártam

Kolozsvárt és másutt Erdélyben, és mivel barátkoztam ottani fiatal magyar írókkal, azok elvittek a Marosvásárhely közeli Kutyalvára egy táncmulatsággal egybekötött „kultürestre”, ahol egy verssel én is felléptem. Mulatozás közben a helybeli leányok elárulták, hogy a falu egykor Teleki-birtok volt, így a Teleki-ivadéknak hangulatjelentést tudtam adni Kutyalváról, ahol meglehet, ő maga is járt gyerekkorában. Ez a Teleki-kapcsolat hamarosan azért lett fontos, mert Maria segített lakást szerezni nekem és Andrásnak. Első bécsi lakóhelyünkön, a Hochschulerschaftnak nevezett diákszállóban történt valami, ami után Sándor Andrással úgy döntötünk, el kell költöznünk onnan, s utolsó pár bécsi éjjelünket Maria Teleki-Konradsheim jóvoltából egy dr. Franciska Schmied nevű osztrák szobrásznő elég hideg műtermében töltöttük, a földre rakott matracokon. Utóbbinak még a címe is megvan noteszomban, Bécs negyedik kerületében lakott, a Waag-gassén.

De mielőtt rátérnék az elég bizarr bécsi incidensre, el kell mondanom, milyen tények változtattak bécsi helyzetünkön és elképzeléseinken. Először is, miután megkaptuk a menekültstátushoz szükséges szürke kártyát, küldöttségünk másik két tagja, Molnár József és Radnóti Zoltán hagyta nekünk üzenetet, hogy különböző okokból kifolyólag visszatérnek a még eléggé nyitott határon át Magyarországra. Másodszor, a Vöröskeresztnél hiába mutogattuk igazolványainkat, a lehető legridegbben fogadtak, és közölték velünk, hogy nem tudnak változtatni a segélyszállítmányok eddigi útirányán. Osztrák diákvezetőkkel folytatott tárgyalásainkból pedig az is kiderült, hogy mivel az Államszerződés szigorú semlegességet ír elő, Ausztriában semmiféle politikai szervezkedést nem fognak nekünk engedélyezni, magyarán mondván, ha tiltakozó diákmozgalmat akarunk szervezni, el kell hagynunk az országot. Ahogy azt *Az én forradalmam* (Pont Kiadó, 2006) című könyvemben megírtam, kezdeményezésünket csak az mentette meg, hogy találkoztunk az amerikai Clive Gray-jel, egy nálunk pár évvel idősebb fiatalemberrel, aki tanácsaival segített bennünket, hogy meglehet, kevés sikerrel kecsegetető, de mégis jószándékú javaslataink megvalósulhassanak. Bár az osztrák sajtóval nem volt kapcsolatunk, nem sokkal Bécsbe érkezésünk után Andrással együtt meginterjúvolt (magnóra vett) bennünket Mikes György, akinek nevét jól ismertük, és aki a magyar forradalomról írt könyvében fel is használt néhányat információinkból.

Időközben történt még valami, ami emelte a tétet. Megtudtuk, hogy a British Council helyi központjában interjúk folynak magyar diákokkal: egy Oxfordból érkezett tanári bizottság verbuvál diákokat továbbtanulásra. Eldöntöttük, hogy bemegyünk interjúra, hiszen ha Ausztriából nem is, Angliából biztosan tovább tudjuk szervezni a mozgalmat. (Érdekes módon Oxford, az egyik legjobb angol egyetem neve nekünk akkor nem imponált annyira, mint pár héttel később, amikor rájöttünk, hogy milyen remek helyre kerültünk.) A tanárbizottság egy Daróczy Tasziló nevű régi emigráns tolmáccsal dolgozott, de erre az én esetemben nem volt szükség – már beszéltem annyira angolul, hogy jól értsem a kérdéseket, és igyekeztem rájuk pontosan válaszolni. Viszonylag hamar kaptunk választ az angoloktól: engem, Sándor András és Márton László barátaimmal együtt, beválogattak az oxfordi csoportba, és azzal bocsájtottak el, hogy mihelyt repülő-alkalmatosság lesz Londonba, értesítenek.

Ez a British Council-interjú november 21-én vagy 22-én lehetett, mindenesetre alighanem a diákszállós incidens tájékán. Ugyanis a Hochschulerschaftban azzal fogadtak, hogy be kell mennünk a rendőrségre. Nem értettük a dolgot, csak később jöttünk rá, hogy amikor a fiúk azt kérdezték: „És ti melyik országba készültek?”, mi erre azt a furcsa választ adtuk, hogy nem, mi vissza akarunk menni Magyarországra, mert a Diákbizottság, stb. Ez már első nap is idegesítette azt a Hollandiából idelátogató magyar cserkészvezetőt, aki rangidős volt a diákszállóban – a második vagy harmadik napon, miután a szovjet tikosrendőrség Nagy Imrét és

barátaikat családjukkal együtt elrabolta a jugoszláv követség elől, alighanem vagy provokációnak, vagy ostobaságnak tűnhetett. Elég az, hogy a rendőrségen külön hallgatták ki András meg engem. Nem tudom, ő mit mondott, azt se tudom, hogy tolmáccsal vagy anélkül beszélgetett egy rendőrtiszttel – az én esetemben kellett tolmács, mivel én nem beszéltem németül. Az én rendőröm jó sokáig kérdezgetett, majd a végén feltett egy ostoba kérdést: „Maga elég magas ösztöndíjat kapott az egyetemen, magához jó volt a rendszer, akkor miért szervezett diáktüntetést?” Elfogott a pulykaméreg, és azt mondtam a tolmácsnak: „Kérem, fordítsa ezt le pontosan: Maguk éppúgy gondolkodnak, mint az oroszok!” Az osztrák rendőrtiszt kicsit elszégyellte magát, elvörösödött, és azonnal elbocsájtott – egy szovjet ügynök nem így beszél. Már András is szabad volt, méltatlankodva visszamentünk a diákszállóba, ahol a többiek megmondták, hogy miért találtak gyanúsnak, és miért jelentettek föl. Ezt tudomásul vettük, de akkor hívtam fel a Teleki lányt, hogy nem tud-e pár napra máshol szállást szerezni.

November 25-én telefonáltak az oxfordiak, hogy másnap visznek Londonba. Aznap még összejöttünk pár magyar menekült egyetemistával a Café Schottenringben, és megállapodtunk egy külföldi magyar diákszervezet, a Mefesz létesítésében, András és én mindjárt aláírtuk a Mefesz Ideiglenes Bizottságának a deportálások ellen tiltakozó sürgönyét. (A legtöbb Magyarországról deportált nem jutott el Szibériáig, december közepén a szovjet belbiztonság leállította a deportálásokat, és a legtöbb embert visszaengedték Kárpátaljáról vagy Ukrajnából.)

A repülőút Londonba (Gatwickre?) nem volt túl kellemes. Gyakran kerültünk légörvénybe, nagyon rázott a Sir John Warren névre hallgató rozoga katonai repülőgép, majdnem rosszul lettünk, kivéve Krassó Miklós filozófust, aki fel és alá sétált a széksorok között, és kissé rikácsoló fejhangon Hegelt magyarázta németül a türelmes Max Haywardnak. (Max istenadta nyelvtelenség volt, oroszul és németül úgy beszélt, mint anyanyelvén, és a forradalom tiszteletére egy kicsit még magyarul is megtanult.) Határozottan megkönnyebbültünk, amikor a gép Anglia fölé ért, és landolni készült, egyébként legelső benyomásaink Angliáról éppen a főtől látható különös *színek* voltak: a narancssárga és zöld lámpák, amiket nyilvánvalóan az errefelé szokásos köd miatt állítottak fel, de nekünk eléggé szokatlannak tűntek. Amikor megérkeztünk, alighanem nekünk is bejátszották a repülőtéren Erzsébet királynő üzenetét, amivel üdvözölte a magyar menekülteket. (Mennyire más volt az angolok készsége menekültek fogadására, mint manapság!) A királynő üdvözlete nem hatott meg különösen, de azért jólesett, viszont amikor kiszálltunk a gépből, és lenn egy magas, hihetetlenül vékony stewardess fogadott teliszáj mosollyal, kicsit ijedten egymásra néztünk Andrással: ilyenek lennének az angol nők?

Az oxfordi csoportot a Lancaster Gate-en helyezték el egy hotelben, és három vagy négy napot tölthettünk ott, vagyis Londonban. Érkezésünk másnapján Max Hayward elvitt engem meg András a British Council központjába, ahol meg is ebédeltetett – ez volt első találkozásunk az akkor még eléggé gyenge angol konyhával, amit persze meg is mondtunk Maxnek. Alighanem csalódásunkat orvosolandó, később meghívott bennünket egy kínai vendéglőbe, ahol életemben először ettem *lychee*-t, magyar nevén „licsi”-t, ezt a különös virágízű gyümölcsöt. De ez a vacsora azért maradt emlékezetes számomra, mert Max magával hozta egy külügyi szolgálatban dolgozó ismerősét, aki jókora sötét szakállt viselt. Amikor megláttam, felkiáltottam: „Hát ez teljesen olyan, mint a Gumbril!” Gumbril Aldous Huxley egyik magyarra fordított regényének (az *Antic Hay*-nek, vagyis a *Légnadrág és társainak*) a hőse, aki olyan félénk, hogy női társaságban elnémul, ennél fogva nincsenek a szép nemnél sikerei. Gumbril ezt úgy oldja meg, hogy *álszakállt* ragaszt magának, aminek köszönhetően aztán nyugodtan le mer szólítani nőket az utcán. Gondolom, sem Max, sem a Foreign Office embere nem olvasta Huxleynek épp ezt

a regényét,* de valamelyiküket annyira meglepte fenti megjegyzésem, hogy a *Times* valamelyik, alighanem már januári számában be is számoltak róla, nevem nélkül, „egy menekült magyar egyetemistának” tulajdonítva a megjegyzést, aki marxizmus-leninizmus órán olvasta Huxley szövegét a pad alatt.

A Londonban töltött pár nap alatt a BBC magyar osztálya is felkért arra, hogy beszéljünk forradalmi élményeinkről, sőt emlékezetem szerint engem még az orosz osztály is meginterjúvált, de mint később megtudtam, az utóbbi nem ment le adásba, túl „forradalmi”, lázító hangú volt a londoni oroszoknak. A magyar osztályról megismertük Cs. Szabó Lászlót, akivel többen életre szóló barátságot kötötünk. Engem bemutatnak a lengyel osztályon is pár munkatársnak; ott a későbbi években többször is szerepeltem mint lengyelül beszélő interjúalany. A lengyelek, mint régi emigránsok, felkarolták a magyar menekültek ügyét, és a már Angliában felnőtt lengyel fiatalok között számos barátot szereztem az első években.

November utolsó napján már Oxfordban voltunk, ahol az első este a helyi diákok elvittek bennünket sörözni, és valósággal ünnepeltek. Itt az első pár napot egy Youth Hostelben töltöttük, majd szétosztottak bennünket helyi családokhoz – senki sem kezdhetette meg egyetemi tanulmányait egy 1957-es gyorstalpaló angol kurzus elvégzése nélkül, aminek a végén egy Cambridge Certificate-tel jutalmazták a társaságot. És mivel csak a kurzus elvégzése után oszthattak szét bennünket kollégiumokba, addig vendéglátó családoknál kellett lennünk – mi Andrással Észak-Oxfordba (Summertown) kerültünk, egy Michael Rowntree nevű kedves kvéker családjához. Rowntree-vel szerencsénk volt, mert csakhamar kiderült, hogy ő az *Oxford Mail* nevű helyi napilap szerkesztőségében dolgozik, nem mint újságíró, hanem mint gazdasági felelős. Ennek köszönhetően már december 4-én megjelen-tethettünk a lapban egy kiáltványt, amiben a magyar diákok nevében tiltakoztunk Magyarország szovjet megszállása ellen, és arra kértük a világ diákjait, minden esz-közzel bojkottálják a Kádár-bábkormányt. Ez a kiáltvány elég nagy sajtópublicitást kapott, s voltaképpen ezzel a gesztussal évekre elváltuk magunkat a hazatérés lehetőségétől, eldöntöttük, hogy tovább politizálunk, és Angliában maradunk.

Mi lett a nemzetközi diáktiltakozás megszervezéséből? Tudtuk, hogy egy ilyen tiltakozó kongresszust csak az NUS-ek (diákszervezetek) Leidenben székelő COSEC központja tud jóváhagyni, ezért még decemberben el akartunk jutni Hollandiába. Oxfordban nagy volt akkoriban a magyarok iránti szimpátia, és egy Michael Oakeshott nevű oxfordi diák-aktivista felajánlotta nekem és Andrásnak, hogy fizetik útiköltségünket Leidenbe. Ehhez már csak útlevelet kellett, és Max Hayward segítségével sikerült mozgósítani a belügyminisztériumot: kaptunk két teljesen friss Travel Sikerment nevű két útlevelet, amivel december közepén útrakelhattünk. Brüsszelen át utaztunk, ahol a karácsonyi díszekben tobzódó város látványa teljesen elkábított, de ennél sokkal fontosabb volt találkozónk a flamand diákszövetség vezetőivel, akik felajánlották, hogy ha a COSEC hozzájárul, ők Gentben megszervezik a szovjet megszállás ellen tiltakozó diákkongresszust. Amire végül is nem került sor, mert másnap Leidenben fogadtak a titkárság tagjai, egy nagyon barátságos angol meg egy amerikai, akik nem kerteltek, és leszögezték, hogy nincs mód erre a különleges NUS-kongresszusra. Egy ilyennek csak akkor lenne (mondták) értelme, ha minden tagszervezet megszavazná a szovjeteket elítélő határozatot, márpedig erre a politikai helyzet figyelembe vételével nincsen esély. Arról nem beszélve, hogy egy ilyen kongresszus megszervezése rengeteg pénzbe kerülne, ezért (mint később kiderült) Clive Gray javaslatára majd inkább magyar diáko-

*Az *Antic Hay* először 1923-ben jelent meg, tehát Huxley modellje, úgy gondoltam, az első világháború előtti, illetve utáni Bloomsburyben keresendő. Meg is találtam az illetőt, James Strachey személyében, aki 1914 januárjában Moszkvába látogatott, és onnan néhány hónappal később szakállasan tért vissza – a nők bizonyíthatóan csak ekkor kezdték (az egyébként biszexuális és nem túl megnyerő külsejű) James-et komolyan venni. Azt is tudjuk, hogy 1916-ban Aldous Huxley találkozott James Strachey-vel, aki 1920-ban megnősült, és feleségét nászútra Bécsbe vitte, analizisre Freud professzorhoz.

kat bíznak meg ázsiai és afrikai utakkal, hogy beszéljenek a forradalomról, és ítéljék el a szovjet imperializmust. Ők a COSEC-ben mindent megtesznek a menekült magyar diákokért, de nem tudják vállalni egy ilyen költséges kezdeményezés esetleges kudarcát.

Kicsit csalódottan tértünk vissza Oxfordba, pedig úgy éreztük, megtettük a forradalom érdekében, „amit megkövetelt a haza”. Az 1957-es év már tanulással telt el, májusban mindenki levizsgázott, és szétosztották a magyar diákokat részben oxfordi kollégiumokba, részben más angliai egyetemekre. Sok mindent meg kellett szoknunk, nem csak a különös angol szagokat és a tizenkettes pénzügyrendszert, a rossz angol konyhát és a viszonylagos jólétet is, amit a kiemelt ösztöndíj és a saját kollégiumi szoba jelentett. Én, mint kutatódiák, a St Antony's College-ba kerültem, ahol Max Hayward volt az egyik legfiatalabb Fellow, a kollégium igazgatója pedig egy Sir Wiliam (Bill) Deakin nevű történész – de ez már egy más történet. Szerencsém volt, amiben persze szerepet játszott az is, hogy a magyarokon kívül még két nyelvet folyékonyan beszéltem, a lengyelt és az angolt. Mai fiatalok: tanuljatok nyelveket.

